

ACC. N:R M. 14886:1-15.

Landskap: *Småland* ..... Upptecknare: *B. O. Bondesson, Lejåfors*
Härad: *S. Möre* ..... Berättare: " " "
Socken: *Gullabo* ..... Berättarens yrke: *folklivslämnare*
Uppteckningsår: *1959* ..... Född år *1884* i *Gullabo*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*Tal och andra finrum. s. 1-15.
(skiss a sid. 15.)*

LuF 112

8/9 -59

Skriv endast på denna sida.

SAL OCH ANDRA FINRUM.Salens tillkomst.

Inom denna socken, Sullabo, där endast småbrukare och arbetare varit bosatta sen uråldrig tid, har bebyggelsen varit ensartad eller lika i hela trakten. Endast ett fåtal brukningsenheter är av den storleksordning att något finare rum kallat sal förekommit i bostaden. Den var i allmänhet liten och enkel och bestod av kök, vardagsrum och sängkammare. Köket var vanligen stort och där utspisades allt folket. Där fanns även utdragssoffa med liggplats för pigan. Drängen låg vanligen i drängstugan belägen i närheten av manbyggingen.

Under förra århundradet skedde rätt allmänt, att de gamla byggingarna med torvtak och små fönster revs och nya större och modernare bostadshus uppfördes på många platser. Det skedde då i samband med ägofördelningen under skiftesförrättningen.

Genom tillkomsten av ett särskilt finrum, som i allmänhet tillkom under ombyggnaden och utflyttningen från den gamla bolbyn, fick man även tidsenligare möbler. De gamla kistorna med lädika och bastant lås och målade med ägarens initialer och ett årtal ersattes av chiffonje och dragkista. De finaste möblerna placerades i salen, där även sängar av bättre sort och finare säng-

Luf 112

1

utrustning fanns. Salen togs i anspråk vid kalas, bröllop, barn-
dop och begravning. För övrigt stod rummet låst och husmodern
hade hand om nycklarna till både rummen och skafferiet.

De finare möblerna som tillkom i och med att man fick en sal
var tillverkade av någon kunnig möbelsnickare i orten. Det fanns
många duktiga och anlitade finsnickare som kunde konsten att
på rätt sätt behandla och forma träet.-

I stället för den gamla jordkällaren, som var belägen i en back-
sluttning på tomten i närheten av boningshuset, byggdes nu käl-
larrum under byggnaden. Där fanns utrymme för potatis och rot-
frukter och plats för bykgryta och bakugn. Källaren var på så
vis avdelad i tvenne rum det ena fullständigt mörkt avsett för
potatis och det andra med fönster och breda dörrar och större
med bakugn, inmurad tvättgryta och diverse utrangerade skåp och
och stora kar. Där kunde man även finna gamla inventarier från
husbehovsbränningens dagar. Det var s.k. tillsättkar, kylkar och
diverse buteljer och flaskor med etiketter skvallrande om di-
verse medikamenter och literbuteljer med N.P. Nordström, Carls-
krona. Det var fina varor som där förvarats. Konjak för kr. 1:50
litern. Det var sådant som bjöds vid högtidliga tillfällen.
I vardagslag nöjde man sig med billigare s.k. Ronnebykonjak
för 1:- kr. litern eller brännvin från Lyckeby till 90 öre l.

Då man nu alltså fått ett nytt och väl inrett bostadshus måste det även förses med tidsenligare tak. Det gamla var ett s.k. torvtak med underlag av näver och däröver torv. Det dugde bra under äldre tid, då dessa tak var allmänna i hela bygden. Det var huvudsakligen manbyggnaden som var täckt därmed. Skjul och lagård var täckt med halm eller näver och ribbor eller tillhuggna raftar "räfte" och i nedrekanten av taket en smalre bjälke eller sparre mot vilken torven vilade. En del nybyggda hus försågs med frontespis och vindstrappan gjordes bredare.

Kistkammare kallades ett mindre rum i närheten av tamburen eller förstun. Den fanns i både äldre och nyare hus. Där förvarades, som själva namnet anger, familjens kistor från äldre tid, då envar, som nått till en viss ålder vanligen 18 - 20 år, skulle ha en egen kista för sina personliga tillhörigheter. Kistan blev längre fram i tiden utbytt mot chiffonjen och dragkistan även kallad "klädraget" här i trakten.

Med den nya byggnadens uppförande anlades även trädgård på många platser. Där planterades fruktträd och bärbuskar. Dessa hade dessförinnan varit sparsamt företedda här i trakten alltifrån 1700-talet. Det var dock inga bättre fruktsorter som då odlades. Det var först under senare delen av 1800-talet som en och annan skaffade sig bättre fruktträdssorter. Trädgården hade både män och kvinnor uppsikt om. Grävning, gödsling och bearbet-

ning av trädgårdslandet sköttes av mannen i den mån han var intresserad därav, och rensningen, gallring och vattning sköttes av den kunniga husmodern, som även skördade det hela. Men på det hela taget kan man påstå, att trädgårdsskötseln var betydligt missgynnad bland befolkningen.

I samband med ombyggnad och utvidgning av bostadshuset skaffade man sig en del möbler tillverkade av någon snickare i trakten. Man försåg salen eller finrummet med kakelugn, om man hade råd, i annat fall murades en spis, en s.k rörspis. De äldre spisarna var s.k. vråspisar och saknade värmekanaler. Dessa spisar var allmänna i de äldre bostäderna. De var murade av gråsten och spjället utgjordes av en träläm, om man inte hade av järn, vilket var i allmänhet vanligt i bondgårdarna. Backstugusittare och andra med dem jämställda hade träspjäll. Det var alltså tiden fram till 1900-talet.

Elektrisk belysning installerades allmänt här i trakten under 1940-talet. En bidragande orsak därtill var nog kriget. Man hade sorglig erfarenhet från första världskriget om ransonering av fotogen och ljus och för att inte behöva återupprepa de o-lägenheter som följde därmed, elektrifierades bygden över allt. Därmed hade fotogenlampan till stor del spelat ut sin roll, och den sattes undan i ett skåp eller på en hylla. Likaså var förhål-

hållandet med den gamla stall- och loglyktan. Därmed gick en epok i graven. Den hade dock levt ett långt liv och många släktled hade därunder blivit lysta och vägleda av den rykande och osande lyktan. En ny tid med ett nytt släkte och nya seder och bruk har ersatt det gamla, det elektriska ljuset och kraften har här liksom i det övriga landet fått en vidsträckt användning, vilket den äldre generationen aldrig kunde ana. Vad som här i trakten var känt om elektriciteten var huvudsakligen en elektricitetsmaskin från mitten av förra århundradet. Den alstrade s.k. glaselectricitet och ägdes av lantbrukaren Sven Andersson i byn Hallagärde i Torsås socken. Hur han kommit över, den är inte känt men det var ett stort antal personer under senare delen av förra århundradet som for till Hallagärde för att "spelas". Den egentliga maskinen kallades spel, och eftersom den fanns i Hallagärde blev den allmänna benämningen "Hallajä spelt". Att det var en elektricitetsmaskin var ett alltför konstigt ord att uttala och därför fick den märkliga maskinen namnet spel. Den drogs även som ett positiv, då man spelar på det.

Det gamla spelet har sen länge tillbaka i tiden tjänat ut och har därför fått en plats på Torsås hembygdsmuseum, där det numera kan beskådas av senare släktled till dem som en gång under förra seklet fick lisa och lindring av detsamma.

Uppvärmning och belysning.

Den, som hade råd att hålla sig med en sal eller ett finrum i gården, hade också vanligen möjlighet att uppvärma det under den kalla årstiden. Ved och bränsle fanns det i överflöd här i bygden. Antingen hade man då en kakelugn, vilket var finast och sattes upp, om man hade råd till denna lyx, i annat fall hade man mured spis. I äldre byggnader var det en s.k. vråspis med eldstad bildande en vrå i rät vinkel. Längre fram i tiden ersattes vråspisen, vilken i allmänhet var uppförd av gråsten, med rörspisen ^{var} uppförd helt av tegel.

Belysningen utgjordes av fotogenlampor både med och utan brännare och av skilda typer. Brännarelampan var alltid försedd med glas och var av två slag, rundbrännare och platt brännare av vilka det förra slaget var ljusstarkast och användes i större rum. Den hade bred veke, som gick i ring i brännaren och till den användes särskilt format lampglas. Lampa med platt brännare hade smalare veke och lampglas, som avsmalnade från brännaren där det var vidast. Dessa lamptyper var behagligast men betraktades som alltför dyrbara att ha i kök och visthus under bakning och bykning och diskning m.m. och då hade man den liten handlampa som saknade brännare och glas och rykte avsevärt, då den brann. Den användes både i kök och källare och

som stall och lagårdslykta. Då den rykte alltför kraftigt, tog man en speta och tryckte ner vecken och därigenom minskade lågan och rökutvecklingen. I fähuset och i stallet var den upphängd i taket på en spik, och där syntes tydliga spår av röken. Som loglykta var den upphängd i närheten av logdörren och man var ytterst försiktig, då man handskades med den i den eldfängda omgivningen.

Väggbeklädnad.

Salen i bostadshuset var tapetserad här i trakten, där den förekom från omkring mitten av förra århundradet. Före den tiden hade man vitlimmade väggar, vilket var vanligt fram mot århundradets slut i en del backstugor från äldre tid. Det var salen eller finrummet som i första hand tapetserades med tapeter och i kök och vardagsrum blev det senare allt efter som man hade råd att bekosta detsamma. Tapeterna till rummen skaffades vanligen i Karlskrona till en början och längre fram i tiden hade ortens handlare olika tapetmönster att välja på. Det var dock i allmänhet billiga sorter.

Endast en gård av det äldre slaget med handmålade väggar som ersatt tapeter finns numera i trakten. Den är belägen i byn Troxhult och ägdes i slutet av förra århundradet av bonden Anders Karlsson. Bilderna och målningarna av vilka en del finns

8

kvar i övre våningen på såväl väggar som i taket föreställer scener ur livet från den tiden. Vad taket beträffar togs det ner delvis och såldes till kronolänsmannen Carl Fransén i Torsås för att placeras i ett rum i en hans villa i Torsås. Hur det blev med den saken är inte bekant, men taket i Troxhult har inte blivit lagat förrän under 1950-talet. Den ursprungliga målningen är därmed borta. Dessutom har byggnaden reverterats och ena ^{inramningen} dörren på framsidan därmed eliminerats. Ursprungligen fanns inga tapeter i rummen, utan ^{väggarna} de var i stället vitlimmade. Under förra århundradet blev de gamla rummens väggar tapetserade flera gånger efter längre eller kortare mellantider. Sal med panel längs väggarna har inte förekommit här i trakten.

Möblering.

Salsmöblerna var finare och av bättre träslag än de i vardagsrum och kök. Samtliga var tillverkade i hemtrakten och dels köpta från annat håll. I salen fanns både sängar och skänk, soffa bord och stolar efter behov, och belysningen var i vissa fall ljuskrona med slipade prismor eller fotogenlampa av större sort. I sängarna fanns sängkläder av finare kvalitet och uppvärmningen skedde i kakelugn eller spis. Möblerna var gjorda av alm, lönn och ask. Även utländska träslag fanns i byrår och bord. Äldre från seklets början var målade och under senare delen av århundradet fick man polerade.

Salen användes endast vid högtidliga tillfällen och då eldades i kakelugn eller spis, om det behövdes. Det var endast främmande gäster, som vid dessa tillfällen serverades i salen vid långbord och småbord, då de äldre placerades vid långbordet och de yngre vid småborden.

Bland salsmöblerna fanns även gungstolen gjord av någon i bygden. Den som mest anlätades för tillverkning av gungstolar var Erik Petersson i Ugglemad. Hans gungstolar var allmänt kända. Dessutom fanns det även andra gungstolstillverkare vilkas gungstolar gjordes av hasselspröt. Somliga familjer hade gungstol i vardagsrummet andra däremot i salen eller finrummet, om det var en mera påkostad sådan.

En och annan hade piano och i senare tid orgel. Men under förra århundradet var det rätt sällsynt med större instrument i hemmen. Prästen och klockaren hade instrument såsom orgel och piano och likaså hade riksdagsman J. Jonasson i Gullaboås både piano och piporgel. Längre fram mot slutet av århundradet var det även en och annan av de mera välbesuttna bönderna som skaffade sig orgel. Men givetvis måste ett visst musikintresse och anlag finnas för att få den rätta behållningen av instrumentet. Fiol hade sen långt tillbaka i tiden trakterats av mera eller mindre skickliga musikutövare i bygden. Nämnas kan Peter Roder båtsman

9

i Söderåkra, Viktor Svensson i Bastubo, Viktor Andersson i Fager-
eke, Frans Höglund i Gökaland m.fl.

Övriga möbleringsdetaljer.

Till övrig rumsutrustning hörde krukväxter av olika slag, både större och mindre. De vanligaste förekommande under förra århundradet var pelargonia, källa, lökväxter, myrten m.fl. Somliga kvinnor var särskilt omtalade för sina vackra blommor, som pryddes fönsterna. Till salens inredning hörde även spottlådan med nyhackat granris. Dess plats var vid spisen eller kakelugnen. Gardinerna i salen var s.k. långgardiner med virkade gardinhållare. Endast i köket hade man halvgardiner, som täckte övre halvan av fönstret. Gardinerna var av hemgjord beskaffenhet såväl som fabriksstillverkade.

I salen fanns alltid en större spegel. I de övriga rummen hade man däremot en mindre och enklare sort, som saknade salsspeglens förgyllda ram. För övrigt fanns det alltid prydnadsföremål på byrån och på s.k. hörnhyllor. Det var vaser och askar med nipper, dosor och kristallföremål.

Golvet i salen var belagt med mattor av bättre eller sämre kvalitet. Under äldre tid var det trasmattor och senare kom korkmattor i de finaste rummen. Parkettgolv var ännu inte i bruk här i bondgårdarna.

Väggarna pryddes av tavlor eller bilder inramade. Det var då vanligen Europas monarker och andra framstående personer från 1800-talet såsom Bismark, Napoleon III, Moltke och andra. Mot slutet av århundradet pryddes väggarna med bataljmålningar från boerkriget. Samtliga litografiska alster. De såldes av kringvandrande försäljare, som vid vissa tillfällen vandrade genom bygden.

Under senare decennier har även denna del av landet fått kändedom av mera äkta konst.

Salens användning.

Vad beträffar användningen av salen var det endast vid storkalas den kom att användas som matsal och samlingsrum. Då det var bröllop, barndop och begravning och då släkt och vänners samlades till fest. Under den kalla årstiden eldades i salen endast vid de tillfällen, då den var utspisnings och sällskapsrum. För övrigt användes inte salen. Sommartid skedde dukning vid långbord ute i det fria.

I salen fanns som sagt även sängar av finare sort i vilka man bäddade till långväga gäster. Den kunde även användas som vigselrum, då bröllopet med storkalas skedde i hemmet.

Vid högtider och då den användes som matsal och lektrum var den nystädad och uppvärmd. Belysningen utgjordes av ljus och lampor. Där fanns även skänkar för porslin och matsilver och andra sil-

//

12

föremål såsom tumlare och pokaler. Andra prydnadsföremål var placerade på byrån där även en spegel stod av större format.

I salen inbjöds gäster, då det var fråga om större anordningar i samband med bröllop, barnsöl och gravöl. Dessutom vid julkalas som brukade hållas omkring jultiden. För övrigt användes inte salen varken söndagar eller andra högtidsdagar.

Salen varsärskilt förr i tiden ett rum som användes till diverse ändamål som förvaringsrum för kläder och tvätt och förvaring av frukt under hösten, innan den var sorterad och färdig för lagring. Det var då inte så noga med själva städningen. Vid högtiderna var alltid salen städad och iordningsställd.

I byrålådorna förvarades kläder av finare slag såsom sidenplagg, muffar och skinngarnityr eller den s.k. helgdagsstassen utom större klädespersedlar, vilka hängdes upp i garderoben, där någon sådan fanns.

Att salen vid tillfällen användes som vigselrum är omvittnat av många från äldre tid, och som vigselvall användes därvid en liten pall behängd med ett vitt lakan e.d. Den användes även vid kyrktagning vilket även kunde förekomma i hemmet, särskilt under 1800-talets slut och i början på innevarande århundrade tills denna sed fullständigt upphörde.

Salen städades inte dagligen utan endast till bjudning av

12

av något slag. Dessemellan stod den låst och det var endast husmoderna som hade nycklarna till den såväl som till skåp och kistor. Det var inte i alla hem som så brukades. I somliga hem var salen tillgänglig för envar av familjens medlemmar under alla tider, fast man inte fick vistas där som i ett vardagsrum. Andra finrum.

Andra finrum än den ovan beskrivna salen fanns i enstaka gårdar där ekonomin så tillät. Dess möblering skilde sig många gånger från salens däruti att den var både mindre och enklare. Där fanns blommor som dagligen måste vattnas och ikammaren badade man till de besökande som tillfälligtvis kom för att hälsa på släkt eller vänner.

Den förändring som under senare tid skett i många bostäder i denna trakt består huvudsakligen däri, att de många sängplatserna försvunnit och givit rum åt andra möbler. Det är ju numera sällan man behöver hysa sina långväga gäster, som vanligen komma i bil och är fort hemma igen, då den inte behöver ligga över natten på det främmande stället.

Orsaker till salens tillkomst och förändringarna
i möbleringen.

Varför man hade en sal i sina stora bostadshus under äldre tid får man väl söka i den förklaringen, att envar som hade råd och möjlighet att hålla sig med ett särskilt finrum i bostaden gär-

na ville ha en plats eller rum för främmande och mera respekt-
abla personer och därjämte var det givetvis en prestigesak att
kunna framvisa ett bostadsförhållande som var ståndsmässigt.
Forna dagars bönder såg alltid upp till de högre stånden vilka
de i många stycken försökte efterapa.

Högkonjunkturen under vissa tider har i hög grad bidragit till
förändrade förhållanden såväl i denna bygd som annorstädes. Så
var det ett påtagligt uppsving i trakten här efter kriget på
1870-talet, vilket följdes av en lågkonjunktur för bygden såväl
såväl som ^{för} landet i sin helhet under tullstriderna mot slutet
av 1880-talet.

Som ett kuriosum kan nämnas, att under auktionen efter den
gamle riksdagsmannen J. Jonasson i Gullaboås såldes 1895 bl. a.
ett gammalt ur från 1700-talet för 50:- kr. vilket inroparen se-
dan sålde till en sin son i Malmö för 1.000:- kr. Uret var ett
s. k. Ernstur. Om inte uppgiften är fel, skulle mästaren varit den.

Under den tiden bytte många egendomar eller gårdar ägare, vil-
ka därefter emigrerade för att söka sin lycka på andra sidan
Atlanten. Men det är ju ett kapitel för sig.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Längden omkr. 10 alnar.

Bredden " 8 "

Spiegel.

1. Rundbord.
2. Säng.
3. Soffa.
4. Byrå
5. Kakelugn.
6. Skänk.
7. Stolar.
8. Hörnhylla.

Kammare eller arbetsrum

M. 14886:15.

Källarnes trappa.

Uppgång till vinden.

Tambur del därav.

Kök.
Del därav.

Köksförstuga.

